

UDK 811.163.6'35''2001''

Tina Verovnik

Fakulteta za družbene vede v Ljubljani

PRAVILA V SLOVARJU, SLOVAR V PRAVILIH

Pravopisni slovar(ček) je bil pridružen pravopisnim pravilom že v Levčevem *Slovenskem pravopisu* (1899); v poznejših izdajah se je slovarski del čedalje bolj širil in opravljal tudi nekatere naloge manjkajočega splošnega enojezikovnega slovarja. Po izidu informativno-normativnega *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* (1970–1991) to ni več potrebno, torej bi v *Slovenskem pravopisu 2001* pričakovali nov, drugačen koncept slovarja, ki bi rasel iz pravopisnih pravil in jih gradivno osmišljal.

Ob izidu novega pravopisnega slovarja smo lahko med drugim prebrali, da »pravopisna pravila, ki predstavljajo enega od normativnih temeljev jezika, usmerjajo rabo jezika v družbi; konkretnije so predstavljena v slovarju, ki ta pravila fiksira in jih opredmeti« (Majcenovič 2002b: 3). V prispevku me bo zanimalo, kakšna povezava (napovedljivost) se vzpostavlja med Pravili in v Slovarju zbranim in predstavljenim gradivom pri problematiki pisanja skupaj oz. narazen. Gre za področje, pri katerem imajo pisci po mojih (predvsem lektorskih) izkušnjah težave, ki jih pravopisna pravila zaradi odprtosti problematike ne rešijo v celoti. Izpostavljen bo le del problematike: prislovne/povedkovniške predložne zveze in sklopi iz prvotnih zvez predloga in samostalniške, pridevniške besede ali prislova. Kot izhodišče bodo vzeti ponavljajoča se oklevanja oz. odstopi od kodificirane norme, ki sem jih zbirala ob lektoriranju knjižne zbirke Beletrina, stanje v Pravilih in Slovarju pa bo primerjano s podatki iz *Korpusa slovenskega jezika FIDA*.

Po ponovnem branju ožjepravopisnega dela v *Slovenskem pravopisu 2001* ugotavljam, da gre za skoraj popoln ponatis *Slovenskega pravopisa, 1, Pravila* (1997). Nekatera pravila so sicer bila »ustrezneje formulirana /.../ ali dopolnjena«, tudi zgledi »so bili pregledani in ustrezno popravljeni« (Majcenovič: <http://www.zrc-sazu.si/pravopis/>, 3. 5. 2001), vendar brez utemeljitev oz. razlag. Nikjer v Pravilih tudi ni opozoril, ki bi uporabnika s sklicevanjem na gradivo v Slovarju informirala, da je tej izdaji pridružen slovarski del, kjer so »navedene besede (in besedne zveze), v katerih so ta pravila uveljavljena, pa bi se jezikovni uporabnik zoper njih lahko pregrešil« (Toporišič 1992: 204). Kako pa je s sklicevanjem na Pravila v slovarskem delu? V poglavju *Slovaropisna pravila* (§ 1138–1262) o tovrstni medsebojni povezavi med obema deloma priročnika ni podatkov.

Problematiko prislovnih/povedkovniških predložnih zvez in sklopov iz prvotnih zvez urejajo v Pravilih naslednji paragrafi v poglavju *Prislovi, povedkovniki in zveze z njimi* (§ 554):

§ 556 Sklopi

§ 561 2. Tudi prislovi iz prvotnega predloga (ali več predlogov) + samostalniške, pridevniške besede ali prislova se pišejo skupaj, če se pomen sklopa ne da izpeljati iz pomenov njegovih sestavin

§ 562 Nekaj zgledov:

/.../

na- nadalje, naravnost, narazen, nared, nato 'potem', navrh 'dodatno', navsezadnje, navsezgodaj

/.../

po- polahko, ponajveč, ponekod, poprej, poredko, posihdob, pošev, povprek, povšeč(i)

Pomni

§ 563 Nekatere istoglasne enote besedila se pišejo narazen glede na drug pomen. Take zveze so na primer:

na- natanko 'natančno' – na tanko (narezati), nadrobno 'podrobno' – na drobno (nasekljati), napol 'deloma' – na pol 'na polovico'

§ 568 Predložne zveze

§ 569 Narazen pišemo zveze predlog + beseda v sodobni obliki (npr. do malega proti domala):

/.../

na mah, moč, pamet, videz; čisto, debelo, dolgo, suho, široko, tesno, veliko; lepem, skrivnem, tesnem, tihem; znotraj, zunaj

/.../

po nesreči, polnoči, pravici, resnici, zlu; čem, dolgem, krivem, malem, pravem, tihem, večjem, vsem tem

Pomni

§ 571 2. Narazen pišemo tudi primere, ki kažejo večji pomenski premik ali imajo vzporednice s po- (pogosto) ali -oma (večinoma), kot so na glas, na posodo, na prodaj, na gosto, na redko, na tiho, po navadi, po večini. Tako pišemo še primere: na hitro, na lahko, na naglo, na novo, na rahlo. Redko take zveze pišemo tudi skupaj, npr. na posodo in naposodo (vzeti).

Pregled navedenih paragrafov pokaže, da gre pri obeh skupinah za odprti množici zgledov. Smiselno bi bilo torej pričakovati napotek, kje v Slovarju iskati podobne zglede (npr. na glas/naglas, na primer/naprimer ipd.), ko smo v zadregi glede uvrstitve v eno ali drugo skupino oziroma glede tega, ali sodi naš primer morda med zveze, ki jih »redko /.../ pišemo tudi skupaj« (§ 571).

V spodnji preglednici so zbrani primeri, pri katerih so avtorji lektoriranih besedil najpogosteje oklevali oz. pri katerih se pravilnosti zapisa iz pravopisnih pravil ni dalo ugotoviti. Pri vsakem so navedeni podatki o tem, kje in kako je prikazan v slovarskem gradivu ter kako oz. ali je sploh obravnavan v Pravilih. Dodani so še podatki o pogostnosti pojavljanja ene in druge različice v Korpusu slovenskega jezika FIDA.

SLOVAR			PRAVILA	FIDA	
navedba v slovarju	iztočnica	status		(% pojavitev)	
na posodo in naposodo	pósoda	<i>podiztočnica</i>	na posodo/ redko na posodo	na posodo 100	naposodo 0
na prodaj tudi naprodaj	pródaj	<i>podiztočnica</i>	na prodaj	na prodaj 12	naprodaj 88
na videz	videz	<i>podiztočnica</i>	na videz	na videz 66	navidez 34
na skrivaj tudi naskrivaj	skrivaj	<i>podiztočnica</i>	/	na skrivaj 80	naskrivaj 20
na glas tudi naglas	glas	<i>podiztočnica</i>	/	na glas 72	naglas 28
napol in na pol	napól ¹ , napôl ²	<i>iztočnica</i>	napol 'deloma'; na pol 'na <i>polovico</i> '	na pol 25	napol 75
na rahlo	rahel	<i>podiztočnica</i>	na rahlo	na rahlo 12	narahlo 88
na lahko	lahék	<i>podiztočnica</i>	na lahko	na lahko 66	nalahko 34
na mah ----- namah	mah ----- namah	<i>zgleđ rabe</i> <i>iztočnica</i>	na mah	na mah 99	namah 1
po večini	večina	<i>podiztočnica</i>	po večini	po večini 18	povečini 82
po navadi	navada	<i>podiztočnica</i>	po navadi	po navadi 11	ponavadi 89
po tiho	tih	<i>podiztočnica</i>	/	po tiho 2,5	potiho 97,5

Vrednost posebnih oznak (§ 1066): in – uvaja nekoliko manj navadno dvojnico
tudi – uvaja še dopustno knjižno dvojnico

Največja težava, s katero se sreča uporabnik Slovarja pri preverjanju pravopisne podobe teh in podobnih zgledov, je, kje jih iskati. Razen dveh so vsi obravnavani kot podiztočnice, tri predložne prislovne zveze so navedene celo pri ustreznem pridevniku, kar iskanje dodatno otežuje. Slovar izpridevniške prislove (v nasprotju s SSKJ) obravnava kot samostojne iztočnice, torej bi jih bilo bolj smiselno obravnavati tam. Najbolje pa bi bilo, če bi Slovar predvidel naslovnikovo zadrego in se pri vseh zvezah/sklopih odločil za samostojne iztočnice.¹ Pri nobenem od pregledanih primerov

¹ To možnost napoveduje že v uvodu (§ 1160: Iztočnica /.../ je večinoma enobesedna, redkeje dvobesedna ali celo večbesedna) in jo izkoristi na primer pri geslih, kot so *kdo ve, kdo ve kam, kdo ve kako* in podobna.

tudi ni sklicevanja na ustrezne paragrafe v Pravilih (te možnosti slovarski koncept niti ne predvideva), posreden podatek o tem, za kateri del pravopisne problematike gre, razberemo le iz kvalifikatorjev nač. prisl. zv. in nam. prisl. zv., ki sledijo podiztočnicam.

V naslednji preglednici je stanje, kot ga kaže Slovar, primerjano z rabo v besedilih korpusa FIDA:²

SLOVAR	FIDA
na posodo in naposodo	na posodo
na prodaj tudi naprodaj	naprodaj; na prodaj
na videz	na videz, navidez
na skrivaj tudi naskrivaj	na skrivaj; naskrivaj
na glas tudi naglas	na glas, naglas
napol in na pol	na pol, napol
na rahlo	narahlo; na rahlo
na lahko	na lahko; nalahko
na mah namah	na mah; namah
po večini	povečini; po večini
po navadi	ponavadi; po navadi
po tiho	potiho; po tiho

Primerjava pokaže ujemanje v treh zgledih; pri *napol* je treba opozoriti še na to, da sta v Pravilih zveza *na pol* in sklop *napol* ločena z utemeljitvijo, da gre za razliko v pomenu (prim. § 563 zgoraj), Slovar pa dopušča za pomen 'deloma' oba zapisa. Podobno je pri *naglas/na glas*, kjer bi po analogiji pričakovali isto pravilo za pisanje skupaj oz. narazen. Pri *na posodo* in *na prodaj* je očitna razlika med pogostnostjo rabe ene oz. druge različice zapisa v korpusu in stanjem, ki ga z rabo posebnih oznak *in/tudi* predvideva (predpisuje?) Slovar. Zanimivo je, da se iztočnici, pri katerih sta zvezi navedeni, *pósoda* (redk. posojilo) in *pródaj* (star. prodaja), v korpusu sploh ne pojavita. Sklop *namah* in zveza *na mah* (prva se pojavi kot samostojna iztočnica z razlago 'v trenutku', druga, s pomenom 'takoj', pa se pojavi le v zgledu rabe pri iztočnici *mah*) se v korpusu pojavita v razmerju 1 : 99. Pri šestih zgledih pa je v Slovarju navedena le pisava narazen, čeprav pri *na videz* in *na lahko* podatki iz korpusa FIDA kažejo, da je tudi pisava skupaj razmeroma pogosta, pri *narahlo*, *povečini*, *ponavadi* in *potiho* pa celo pogostejša od pisave narazen.

Sestavljalci pravopisnih pravil sami ugotavljajo, da »/j/je včasih težje določiti, ali gre za eno ali več besed in ali jo/jih je torej treba pisati skupaj ali narazen: večinoma se v takih primerih dopušča obojno pisanje« (§ 485). Kot merilo za to, ali je del jezikovnega gradiva treba obravnavati kot eno ali kot več besed, navajajo nerazdružljivi-

² Pri podatkih iz korpusa vejica loči različici zapisa, ki sta si po pogostnosti razmeroma blizu, podpičeje pa različici, od katerih je prva veliko pogostejša od druge.

vost in nezamenljivost zaporedja delov dane besede/zveze in (če to odpove) določljivost samostojnih sestavin na podlagi pomena in oblikoslovja. Odločanje o tem, ali je pomen zveze še vsota pomenov sestavin ali dobiva zveza nov pomen (in bi jo bilo torej bolje pisati skupaj), pa je precej subjektivno in ga uravnava oz. bi ga morala uravnavati raba.³

Za sklep te kratke in še zdaleč ne izčrpne primerjave med Pravili in Slovarjem ugotavljam troje. Sklicevanje na slovarsko gradivo v Pravilih in navezava na posamezna pravila v Slovarju sta zelo posredna in za povprečnega uporabnika po mojem mnenju preskopa. Iskanje po Slovarju otežuje razporeditev tovrstnih primerov, ki razen enega v pregledanem gradivu niso iztočnice, temveč podiztočnice ali le zgledi rabe. Verodostojnost podatkov o normativnosti ene in druge možnosti zapisa relativizira primerjava s podatki iz korpusa FIDA, ki kaže, da pripravljavci slovarja sodobne rabe bodisi niso preverjali ali pa je niso upoštevali. Če bi jo, pri predložnih zvezah, ki se redko pišejo tudi skupaj (§ 571), v Pravilih kot zgled ne bi več navajali *na posodo* in *naposodo* (*vzeti*), saj se druga različica vsaj v korpusu FIDA sploh ne pojavi. Potreben bi bil tudi premislek o ustreznosti in reprezentativnosti drugih zgledov, nujno pa bi bilo stanje v Pravilih poenotiti s podatki v Slovarju oz. obratno.

LITERATURA

- Helena MAJCENOVIČ, 2002a: *Spremembe v pravopisnih pravilih. Razlike med 5. in 6. izdajo*. <<http://www.zrc-sazu.si/pravopis/>> (3. 5. 2002).
 — 2002b: Slovar, orodje in predmet znanosti. Ob izidu Slovenskega pravopisa 2001. ZRC SAZU. *Priložnostno glasilo ob 20-letnici ustanovitve Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti*. 3.
 Jože TOPORIŠIČ, 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
Korpus slovenskega jezika FIDA. <<http://www.fida.net>> (3. 5. 2002).
Slovenski pravopis, 1, Pravila, 1997. Ljubljana: DZS.
Slovenski pravopis, 2001. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

³ To posredno priznavajo tudi pripravljavci nove izdaje *Pravopisa*, saj so pri § 560 (brez utemeljitve, prim. Majcenovič <<http://www.zrc-sazu.si/pravopis/>>) črtali zgled *ta čas/tačas*, tako da se zdaj omenjeno pravilo glasi: »Narazen ali skupaj se pišejo *bog ve, kdo ve – bogve, kdove*.« Posredni odgovor na vprašanje, zakaj zgled ni več primeren za ponazoritev pravila, najdemo v Slovarju, ki navaja le sklop *tačas* kot samostojno iztočnico, zveze *ta čas* pa ni niti med zgledi pri geslu *čas*. Na odločitev je najverjetneje vplivala raba, vendar zaradi pomanjkanja podatkov ta ugotovitev ostaja bolj na ravni domneve.